

AZ OLASZ-MAGYAR BARÁTSÁG
SZÁZADOKON ÁT

ANNAK A MÉLY ÉS MELEG ROKONSZENVEN ALAPULÓ barátságának, amely az olasz és a magyar népet valóságos sorsközösségbe fűzi össze, évszázados gyökerei vannak mindkét nép lelkében. Amikor napjainkban annyiszor esik szó erről a hagyományos barátságról, mindenkinek éreznie kell, hogy ebben az esetben a barátság szó nem »una frase vuota e convenzionale«, hanem mély történeti igazság »una profonda verità storica« kifejezése. Egy kiváló olasz tudós, Carlo Tagliavini, nemrég méltán állíthatta, hogy Olaszország valamennyi külföldi kapcsolata közül Magyarországgal való összeköttetése a legszorosabbak közé tartozik. »Elmondhatjuk — írta az olasz tudós, aki elsőrangú összefoglalását adta a magyar-olasz kapcsolatok történeti fejlődésének —, hogy az Italia és Magyarország közötti kapcsolatok egyike volt a legmélyebbeknek és legmaradandóbbaknak, amelyeket Italia valaha is külföldi nemzetekkel létesített. Így történt azután, hogy történelmi, kulturális hatású és dinasztikus kapcsolataink a múltban a legélénkebbek voltak Magyarországgal, jöllehet nem kötöttek össze semminő olyan népi vagy nyelvi rokonsági kapcsolatok, mint a hozzánk eredetben és nyelvben sokkal közelebb álló más nemzetekkel.« Tagliavini tehát az olasz-magyar testvéri együttérést »una affinità di elezione«-val magyarázza; szerinte ez teremtett olyan kapcsolatot a két nemzet között, amelyek még a vérségi és nyelvi kötelékeknél is maradandóbbaknak bizonyultak.

Legutóbbi előadásomban, amelyet Milánóban tartottam, igyekeztem kimutatni, hogyan is alakult ki az a »vincolo iniziale«, amelyre Tagliavini céloz. Ebben az előadásban a magyar föld és nép latinitásáról beszéltem, arról a latinitásról, amelyet köveinkbe, városaink arculatába s az emberek lelkébe két hajdani római provincia, Pannónia és Dácia dicsőséges multja feledhetetlenül belevéselt. Említettem az itáliai lakosságunk azt a békés kirajzását, amely e tartományokat s elsősorban Pannóniát Eszakitália természetes meghosszabbodásává avatta, szóltam a pannóniai kereszténységnek igen korai s a népvándorlás zivataraiival is sikeresen dacoló hagyományairól és szülővárosom, Sopron példáján mutattam be, hogyan épült itt rá a középkori város az egykori római központ, Scarbantia, roppant, napjainkig látható falaira. Említettem azokat a folytonossági szálakat, amelyek Pannónia antik művészetétől egyenes vonalban vezetnek a magyar középkor román stílusú emlékei felé és részletesen kifejtettem, hogyan élt ez a római földből felszívott és állandóan új meg új erőfor-

rásokkal gyarapodó latinitás tíz századon át a magyarság lelkében. Ez a latinitás teremtette meg Mátyás udvarának európai mértékkel mérve is ragyogó humanizmusát s ez adta nekünk Berzsenyit, a magyar Horatiust.

S latinitásunk még többet is adott: képessé tett bennünket arra, hogy megértsük és megszeressük, testvérünknek érezzük mindazon népeket, amelyeket ugyanazon latinitás avatott az európai kultúrközösség tagjaivá. E tétel áll elsősorban az olasz népre: benne a magyarság mindenkor a latin szellem közvetlen folytatóját látta, azt a népet, amely ma is romlatlan tisztasággal beszéli Róma nyelvét s amely szívében ma is Róma eszményeit hordozza. Mi sem volt tehát természetesebb, mint hogy a magyarság, amely már temperamentumánál és lobbanékonyágánál fogva is annyira hasonlatos az olaszhoz, Itália lakosaiban mindenkor a római örökség leghitelesebb képviselőit fedezte fel. Mindkét nép közös szerencséje volt, hogy történeti és főleg kulturális körülmények ezt az egymásratalálást a századok folyamán egyre melegebbé tették és mindinkább elmélyítették.

A POGÁNY MAGYARSÁG KALANDOZÁSAI UTÁN, amikor egyes pannoniai törzsek gyakran avatkoztak bele az északolasz síkság trónvillongásaiba, hathatós segítséget nyújtva egyik vagy másik lombárd királynak és hadjárataik során megismerkedtek az olasz kultúra elemeivel is, a magyar-olasz kapcsolatok a magyarság megkeresztelkedése, tehát Szent István kora óta kezdtek termékenyebb eredményekkel járni. Népünk megtérésében mindenesetre nagy része volt a római Sant' Alessio-kolostorban és Montecassinon nevelkedett Szent Adalbert prágai püspöknek, aki már Géza fejedelemmel beható tárgyalásokat kezdeményezett, valamint Szent István keresztapjának, Deodato Sanseverino őrgrófnak s különösen az *előkelő velencei családból származó Szent Gellértnek*, aki csanádi püspök s a magyarországi katolikus egyház megszervezője lett. Mély római kapcsolatokat, Rómához való áhítatos ragaszkodást jelentett természetesen a II. Szilveszter pápától kapott korona is, valamint azok a magyar-olasz rokonsági kapcsolatok, amelyek már e korban kialakultak. Szent István nővére a gradói püspök fivéréhez, Orseolo Ottóhoz ment férjhez, s e kiépülő olasz összeköttetések révén bizonyára az olasz hittérítők száma is egyre növekedett Magyarországon. E rokoni kapcsolatok következtében már közvetlenül Szent István után olasz vérből származó uralkodó, a velencei dózse fia, Pietro Orseolo, került a magyar trónra. Uralkodása alatt számos olasz kereskedő került Magyarországra, megindítván a csakhamar erősen elszaporodó városi olasz telepek, a »villa latina«-k hosszú sorozatát. S mikor Kálmán király 1105-ben meghódítja Dalmáciát, ezzel az olasz-magyar összeköttetés új országútat nyer, amely egyrészt kereskedelmi, másrészt művelődési téren csakhamar érezteti áldásait; Dalmácia olaszos városi élete hazánkra mély hatást gyakorol, kifejleszti, új formákkal gazdagítja okleveles gyakorlatunkat s általában közvetíti felénk azt az egész kultúrszintézist, amelyet e korban az Adriának sokfelé tekintő, latin, arab és görög hatásokkal behálózott partjai képviseltek. E nagy délnyugati kapu hatását újabb királyi frigyek

mélyítik el: a Dalmáciát meghódító Kálmán neje Ruggero il Normanno szicíliai gróf leánya, a Szentföldet járó II. Endre királyunk Beatrice d'Este-val, Aldrovandini d'Este ferrarai fejedelem leányával lép házasságra. Fiuk, posthumus István, a gazdag velencei családból származó Tommasina Morosinat veszi el, unokájuk pedig III. Endre néven utolsó Árpád-házi királyunk. E királyi házasságok hagyományai vitték reá a Nápolyba szakadt Anjoukat arra, hogy a XIII. század folyamán a magyar királyok barátságát keressék. I. Anjou Károly, dinasztikus törekvéseinek megvalósítása végett, IV. Béla leányát, Margitot szeretete volna elvenni s 1269-ben meg is kérte kezét, azonban a kegyes királyleány ekkor már a ferences szellemtől mélyen áthatott apácaként élt a Nyulak szigetén, Buda közelében, a mai gyönyörű Margit-szigeten. Károly ezek után legalább gyermekei magyar házassági kapcsolatait igyekezett létrehozni: fiát, Carlo lo Zoppo salerno herceget (aki később II. Anjou Károly lett) Máriával, V. István magyar király leányával házastotta össze s a maga leányát, Izabellát a magyar László királyfihoz adta, aki IV. László néven uralkodott Árpád-házi királyaink sorában. E kapcsolatok következtében lépett fel Carlo Martello Mária nápolyi királyné fia, Dante barátja, magyar trónkövetelőként s kevéssel utóbb valóban a magyar trónra jutottak a nápolyi Anjouk, Károly Róbert, Nagy Lajos, valamint utódaik. E kor, a magyarországi Anjouk-kora, a magyar-olasz kapcsolatok első fénykora, amikor olasz ösztönzések soha nem látott bőségben áramlottak át Magyarországra. Károly Róbert hadügyi és gazdasági reformjainál (banderális hadsereg, fiorino, d'oro) a nápolyi királyság intézményeit vette mintául s kincstárnokul az olasz egyetemet végzett Nemeskei Dömötört választotta, aki kereskedelemre, iparra és bányászatra alapozta az Anjouk pénzügyi politikáját. A felségjogként szedett jövedelmeket Károly Róbert bérbeadta a bányavidékeken és kereskedelmi gócpontokban székelő kamaraispánoknak, akik között kitűnő olasz szakemberekre (Saraceno di Padova) akadunk. Fia Nagy Lajos, amellett, hogy az olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatokat tovább építette, már több figyelmet szentelhetett az irodalom és művészet pártolásának: udvarában az olasz humanisták meleg fogadtatásra találtak, amint azt Giovanni da Prato »Paradiso degli Alberti« című művének egyik pompás elbeszélése bizonyítja. Nagy Lajos, akit öccse, a nápolyi trónra került András meggyilkoltatása miatt Olaszországba vezetett hadjáratai is az olasz lovagokkal közvetlen kapcsolatba hoztak, megismerkedett Petrarca, Boccaccio és Cola di Rienzo humanizmusának szellemével. Ebből folyt azután a pécsi egyetem megalapítása 1367-ben, amely egész Délkelet Európában a legrégebb ilyenmű főiskola volt s mintegy az európai műveltség végső bástyája Kelet felé. Már több mint egy század óta látogatták magyar ifjak Olaszország híres egyetemeit, különösen Padovát és Bolognát, s most amikor a pécsi egyetem egyik legelső tanára az egyházjog tanszékén éppen a bolognai Bettino fia Galvano lett, e tény valósággal a régi padovai olasz-magyar egyetemi kapcsolatok újabb megerősítése. Természetesen e kortól kezdve még több magyar ifjú s jövőendő főpap kereste fel az olasz főiskolákat és számuk annyira megszorodott, hogy az idegen

nemzetiségűek a XIV. század folyamán sokszor közülük választották rektorukat, amint azt főleg Padovában és Bolognában látjuk. Ugyanakkor sokágú olasz hatás nyilatkozott meg a művészetek terén is: sok-sok teljesen olasz ízlésű miniaturával díszített kézirat mellett a legnevezetesebb emlék a híres testvérpár, Kolozsvári Márton és György Prágában felállított Szent György szobra, amelynek közvetlen rokonai Firenze, Siena és Orvieto területén vannak. Olasz példákra megy vissza ugyanezen művészeknek nagyváradi Szent László szobra, e Colleoni szobrára emlékeztető monumentális alkotás. Az esztergomi nagyszerű királyi palotát szintén olasz művész, Niccolò di Tommaso freskói díszítették.

Anjou Mária férje, a XIV. és XV. század fordulóján uralkodó Zsigmond, mind katonai, mind kulturális téren folytatta elődei hagyományait. Udvari humanistája a nagy Vergerro s a fenyegető török veszedelem ellen a temesi bányságot a firenzei Filippo Scolari védelmezi, aki Ozorai Pipo néven később teljesen magyarrá lett. Tőle sajátította el a hadviselés elemeit a fiatal Hunyadi János, aki azután a Carmagnolák és Niccolò Piccininok idején Milánóban tanulta meg az akkori hadvezetés művészetét. Hunyadi egész életfelfogásával ugyancsak az Anjou-hagyományok folytatója: az ő pártfogoltja Vitéz János, a jeles humanista is, aki Zsigmond korának szellemi életét közvetlenül a Mátyáséval köti össze.

MATYÁS UDVARÁNAK RENESZANSZ RAGYOGÁSARÓL, könyvtárának gazdagságáról, s a nagy király bőkezű műpártolásáról sokszor esett már szó az olasz-magyar kapcsolatok történeti áttekintése során s ezért csak egyetlen, néha talán kissé elfeledett körülményre hívjuk fel a figyelmet. Mátyás környezetében a magyar és az olasz szellem azért fonódhatott oly bensőségesen össze, mert ez a humanista légkör nem volt nemzetközi jellegű, hanem kifejezetten és majdnem kizárólagosan a magyar és az olasz lélek bélyegét viselte magán. Az antik világért való rajongás sem tudott volna talán a budai várban oly pezsgő életet teremteni, ha a ragyogó termeket nem olasz elevenség járta volna át, ha nem Magyarországra jött kiváló olasz tudósok és művészek hozták volna magukkal Itália boldog, önfeledt derűjét. Az udvari élet egyik fő ihletője maga Mátyás neje, aragoniai Beatrix volt s az egész udvar olyan olaszos szint nyert, hogy Bonfini méltán mondhatta Mátyásról: »Pannoniam alteram reddere conebatur«. A világhírű könyvtárterem előcsarnokában olyan kút állott, amelynek feliratát maga a nagy Poliziano szerezte s Marsilio Ficino egyik tanítványát, Francesco Bandinit, küldte Budára, hogy ott platonista akadémiát alapítson. A nagy király, aki önmagát szánta »élő törvény«-nek, s aki hatalmát elsősorban nem a nemességre, hanem a népre alapította, immár olyan uralkodótípust képviselt, aminőt később Macchiavelli fog megmintázni. Másrészt ez az olaszos udvar magyar jelleggel is bírt, amennyiben az idejött olaszok azonosították magukat a magyarság érdekeivel és készséggel állították tehetségüket különlegesen magyar célok szolgálatába. Galeotto Marzio, aki már előzőleg Janus Pannonius, a világhírű magyar humanista költő környezetében tartózkodott, »De

dictis ac factis Mathiae regis» című művében a népéhez melegen vonzó, demokrata uralkodót élénk színekkel mutatta be s Bonfini, az udvari történetíró, nemcsak a humanista történetírásból és Liviusból merített, hanem mint író, teljes beleérzéssel alkotta meg a magyar történelemnek a jövő nemzedékek számára is példát mutató, művészi stílusú összefoglalását. Így olvadt össze olasz tudósok munkája a magyar fejlődéssel, a Vitéz János és Janus Pannonius kezdeményezte magyar irányzattal, amelyet e korban sok olasz földön tanult magyar főpap, így Garázda Péter, Váradai Péter kalocsai érsek és Báthory Miklós váci püspök képviselt. Ugyanakkor egyes magyarok olasz egyetemeken tanítottak, mint »un Giovanni Ungaro che nel 1461 insegnava medicina a Bologna, Dionisio che insegnava la logica e Gregorio matematica e astronomie nella stessa università bolognese«.

Nagymértékben hozzájárultak a magyar-olasz kapcsolatok elmélyítéséhez Mátyás hadvezéri sikerei is, melyeket éppen Itáliában méltattak a legtöbb rokonszenvvel. Notar Giacomo egykorú nápolyi krónikás feljegyzése szerint »Mátyás nagy bátorságú férfiú, aki nemcsak Magyarországot védelmezi a törökök ellen, hanem Német- és Olaszországot is«. Florio Roverella ferrarai követ jelenti Budáról a következőket: »A magyarok fegyverbe születetteknek látszanak, akiket már természetes hajlamuk ösztönöz az Izlám elleni harcra«. Ugyanerre a történelmi rendeltetésre célozhatott Macchiavelli is következő szavaival: »Magyarország lakosai fölötte harciasak lévén, mintegy bástya gyanánt szolgálnak«. Eppen így idézhetjük ama jelzőket is, amelyekkel 1489-ben egy pápai követ illette Mátyás királyt: »Fuit hactenus Maiestas vestra murus et antemurale Christiani nominis.« S egy évvel később Ferrara fejedelme a milánói fejedelemhez intézett levelében így siratta meg Mátyás halálát: »Reipublicae Christiano prestantissimum defensore amiserimus.«

Az Izlám elleni nagy keresztény összefogás terve, amelynek az olasz-magyar sorsközösség mintegy magvát alkotta volna, Mátyás halála után sem halványult el, sőt a veszély növekedése révén szükségessége mind sürgetőbbé vált. II. Lajos Werbőczyt, 1519-ben 70 főnyi kísérettel küldötte Velencébe, ahol Werbőczy a doge és tanácsosai előtt tartott nagyszabású beszédeiben arra hivatkozott, hogy amidőn 1509-ben az összes európai hatalmak összefogtak Velence ellen, Magyarország ehhez a szövetséghez nem csatlakozott. Werbőczy olaszországi követjárása alkalmával eljutott Rómába is, ahol számos barátot szerzett a magyar ügynek. Közvetlenül a mohácsi vész előtti időkben pedig, a pápa magyarországi követe, Burgibo Antal szicíliai báró volt a török elleni védekezés szervezője s nem rajta mult, hogy más európai segítség hiányában, a belső és külső veszélyek súlya alatt mégis bekövetkezett a mohácsi katasztrófa.

A XVI. ÉS XVII. SZÁZAD FOLYAMÁN, amikor a török hódoltságtól megmenekült terület két részre szakadt, a királyi Magyarországra és az erdélyi fejedelemségre (bár a lelkekben ekkor is tovább élt a törhetetlen magyar egység, a »Hungaria virtualis« eleven tudata) az olasz kapcsolatok mindkét területen más és más módon

nyilatkoztak meg. A királyi Magyarországon olasz mesterek vezetése mellett hatalmas várépítkezések kezdődtek s idővel közel száz olyan vár vagy erőd keletkezett, amelynek építése mintegy 140 olasz építész foglalkoztatott. Nem kevésbé jelentős építő tevékenységet jelentettek a királyi Magyarország mellett álló olasz történetírók is, akik azonban, mint például Ascanio Centorio degli Ortensi, mindenkor figyelembevették, sőt egyenesen kidomborították a magyarság érdekeit is. Centorionak köszönhetjük a XVI. század közepén dúló erdélyi belháborúk egyik legfigyelemreméltóbb leírását, amely annál érdekesebb, mivel minden részletében érvényre juttatja Erdély magyar jellegű történeti hagyományait s elismeri azt a fontos szerepet is, amelyet az erdélyi fejlődésben a magyar városok játszottak. Később az ellenreformáció és főleg annak leglelkesebb szószólói, a jezsuiták teremtettek szoros szellemi kapcsolatokat az olaszság és a magyar királyság között. Ugyanakkor azonban Erdély is seregestől küldötte kiváló fiait olasz egyetemekre: *Padovában tanult maga Báthory István is, szobra ott áll a padovai egyetem közelében.* Erdély egyik legnagyobb államférfia, Martinuzzi György, anyai ágon olasz származású volt és a XVI. század végén János Zsigmond egészen olaszos udvartartással vette magát körül. Testőrcsapatáinak kapitánya az olasz Andrea Gromo volt, aki hazájába visszatérve érdekes könyvet írt Erdélyről. Otthonos volt az olasz nyelv és szellem a Báthoryak udvarában is; egy kiváló olasz zenész, Girolamo Diruta »Il Transilvano« c. zenei dialógusát Báthory Zsigmondnak ajánlotta.

Milyen mélyen élt a török hódoltságkori magyar lélekben az olasz szellemhez való ösztönös vonzódás, azt legjobban az irodalmi kapcsolatok igazolják. A XVI. század legnagyobb magyar költője, Balassa Bálint, sokszor merített ihletet Petrarcaból, egyik pásztor-drámáját Cristoforo Castelletti »Amarillis«-e nyomán írta meg s két sűrűn használt forrása az olaszországi Angeriano és Marullo is. Balassa egyik barátja, Rimai János már ismeri Dantet, Boccacciót, Sannazarot és nyilvánvalóan Dante »De vulgari eloquentia«-ja ihleti, amikor a latinnal szemben a népnyelv jogait védelmezi.

S ebbe az olaszos orientációba ágyazódik bele az első nagy magyar epikus: Zrinyi Miklós, aki dédapja hős várvédelmét eposzi magaslatra emelve megalkotja hatalmas műeposztát, a tassoi szüzmazású »Zrinyiászt«. Az összehasonlító irodalomtörténet szempontjából ennek a műnek igen nagy jelentősége van: egy dalmát eposztól, Gundulic »Osman«-jától eltekintve egyetlen délkelet európai nép sem tudta a török elleni küzdelem magasatos tárgyát már e küzdelem idejében nagyszerű elképzelésű eposzba foglalni; a románok például csak a XIX. század elején tettek e téren sikertelen kísérletet. Zrinyi egyébként is gazdag olasz irodalmi hagyományra támaszkodott: katonai műveinek éppen úgy olasz forrásai vannak, mint Marinóból merítő idilljeinek. Pompás könyvtárának olasz könyvei is a magyar és olasz szellem teljes összeforrásáról tanuskodnak.

Állandó olasz kapcsolatokat jelentettek a török elleni küzdelem megszervezésére hazánkba küldött olasz követek és hadvezérek is. *A legkiválóbb olasz hadvezér, aki Magyarország felszabadí-*

tásáért küzdött a török ellen, Savoiai Jenő herceg volt, s ő hadműveleteiben egy kiváló bolognai hadimérnök, Luigi Fernando Marsigli gróf terveire támaszkodott. Küzdelmük sikerét XI. Ince pápa tette lehetővé, aki 1684-ben Ausztria, Lengyelország és Velence között szent szövetséget hozott létre a török kiűzésére. Savoiai Jenő zseniális hadvezetése a század végére egész Magyarországot megtisztította az ellenségtől. E harcok legragyogóbb fejezete Buda visszafoglalása volt, amelyben számos olasz ifjú vett részt, sőt éppen a római Michele d'Este az első volt a várfalon. A Stravaganti akadémikusok római díszülésén Alessandro Guini és Benedetto Menzini, Bécsben Vincenzo Filicaia ünnepelték e nagy eseményt, amelyet számos Tasso-követő epikus hőskölteményben is feldolgozott, Federigo Nomi »Buda liberata«-ja a legsikerültebb. E Buda visszafoglalását tárgyaló eposzok a maguk korában olyan népszerűsége tettek szert, hogy Giuseppe Berneri Pasquino szellemében még paródiát is írt róluk. Ugyancsak e háboruk alatt gyűjtötte a tudós Marsigli »Danubius Pannonico-Mysicus« című földrajzi és néprajzi művének anyagát, amely 1726-ban jelent meg hat vaskos kötetben. Az ősi magyar rovásírás egyik érdekes emlékét és teljes ábécéjét is Marsigli tartotta fenn számunkra. A XVIII. század tehát mind politikai, mind irodalmi és tudományos síkon nagyszerű eredményekkel zárult, s ezekhez a hagyományokhoz csatlakozott a XVIII. sz. olasz vonatkozású érdeklődése is, amely szellemi életünket Metastasio és az arkádiai lírikusok ismeretével ajándékozta meg.

ILY GAZDAG ÉS VALTOZATOS ELŐZMÉNYEK után a XIX. század erőteljesen felelevenítette a magyar-olasz politikai kapcsolatokat is. A közös elnyomatás alatt oly erős szálak szövődnek a magyar és az olasz nép között, hogy a már régóta meglévő barátságból a két nép testvérisége fejlődik ki. Az »ifjú Olaszország« risorgimentoja szinte teljesen egybeesik a magyar reformkorszakkal. Mazzini már 1832-ben így ír a »Giovane Italia« című folyóiratban: »Magyarország mint a Duna királynője fog új és fényes jövőre ébredni s központja lesz a dunai államok szabad konföderációjának a legszorosabb szövetséget tartva fenn az egyesült Olaszországgal.« E ma is profétikus erővel ható szavak után a magyar-olasz együttműködés a szabadságharc idején lép a megvalósulás stádiumába, amikor Vincenzo Gioberti, a piemonti kormány feje Alessandro Monti ezredest Magyarországra küldi Kossuthoz, hogy összhangba hozza a magyar és a piemonti szabadságharc erőfeszítéseit. Monti a magyar hadseregben addig szétszórtan szolgáló olaszokat külön légióba gyűjtötte össze. Monti, akit Kossuth magyar ezredesi rangra emelt, hősiesen vett részt a szabadságharc végső küzdelmeiben és 1849 augusztusában különösen a Törökkanizsa és Arad közt folyó háromnapos harcban tüntette ki magát. A több mint ezer főből álló olasz légiónak ekkor körülbelül 500 tagja halálával erősítette meg az olasz-magyar testvériséget.

A szabadságharcot követő időkben Mazzini és Kossuth között meleg barátság szövődött, majd Cavour a magyar emigráció másik nevezetes alakjával, Klapka György tábornokkal lépett érintke-

zésbe. Az Olaszországban maradt emigránsokból s az ott levő, már részben kiszabadult magyar hadifoglyokból alakult meg Garibaldi szicíliai expedíciójának magyar légiója, amely Türr István tábornok vezetése alatt Palermotól Nápolyig küzdött az olasz szabadságért és Tüköry Lajos őrnagy vértanuhalálával pecsételte meg a Monti ezredes által kezdeményezett olasz-magyar fegyverbarátságot. E harcok magyar hősei olasz részről igen nagy megtiszteltetésben részesültek: Türr előbb Garibaldi vezérkari főnöke volt, majd Nápoly meghódítása után e város kormányzója, utóbb pedig II. Viktor Emánuel szárnysegéde. Másrészről pedig Garibaldi Tüköry nevére kereszteltette a Bourbon flottának egyik hajóját s ugyancsak Tüköry emlékét ma utca, kaszárnya és szobor őrzi Palermóban. E meleg politikai kapcsolatok természetesen mindkét nép lelkében mély nyomot hagytak: a XIX. század folyamán valóságos Dante-kultusz fejlődött Magyarországon, sorra lefordították a klasszikus olasz írókat, rajongva ünnepelték e kor Budapesten járó nagy olasz színészeit s 1911-ben, az olasz állami egység félszázados jubileumán, a magyar képviselőház elnöke és küldöttsége is részt vett a római ünnepeken. Ezt az őszinte rokonszenvet az első világháború eseményei sem tudták megingatni: közvetlenül a háború és a kommunista uralom vérzivatarra után adta át nemzetének Babits Mihály, Dantenak san-remoi díjat nyert kitűnő fordítója, az immár végleges magyar köntösbe öltöztetett Isteni Színjátékot.

Valóban, alig viharzott el Magyarország felett a világháború fergetege, máris újjáébredt az olasz-magyar művelődési kapcsolatok sokszázados hagyománya, Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, 1920-ban megalakította a Korvin Mátyás Társaságot és a Corvina című folyóiratot, amely immár két évtizede a két nemzetet érdeklő kutatásoknak valóságos melegágya. Ugyancsak ebben az időben Zambra Alajosnak úttörő Metastasio-tanulmánya irányt mutatott a tervszerű részletkutatások számára is. Már 1921-ben a Korvin Mátyás egyesület Dante halálának hat-százados évfordulóját meleg ünnepséggel tisztelte meg, amibe már a politikai rokonszenv is belejátszott.

1921 OKTÓBERÉBEN, A VELENCEI KONFERENCIÁN, az olasz külügyminiszter erélyes támogatása tette lehetővé, hogy Sopronban népszavazás döntsön a »Civitas fidelissima« hovatartozásáról s már hamarább, ez év áprilisában Mussolini ezt mondta egy magyar újságírónak: *»Magyarországnak nemcsak joga van ahhoz, hogy a trianoni békeszerződés revízióját követelje, de ezt el is fogja érni, mert igazságtalanabbul még nem bántak el országgal, amióta történetiát írják a világon.«* 1922-ben a Duce mint már Olaszország miniszterelnöke kimondja a döntő szót: *»I trattati non sono eterni«* s ezzel Cavour, Mazzini és Garibaldi nyomába lépve ő is síkra száll a magyar igazság érdekében. A magyar kérdés ettől fogva az olasz publicisztáknak állandó problémája lesz s kulturális téren is termékeny kapcsolatok létesülnek. 1923-tól megindul a Római Magyar Intézet munkássága, amely idővel a mai Accademia d'Ungheria sokirányú, gazdag tevékenységéhez vezet.

Az olasz-magyar baráti kapcsolatok elmélyülésének útján a legfontosabb mozzanat kétségtelenül az 1927 április 5-én aláírt olasz-magyar barátsági szerződés volt, amely a kisantant-gyűrűbe szorított magyarságot egyszerre kiemelte a fojtogató béklyóból. Ez a szerződés volt az első lépés ama nagy cél felé, hogy a Trianonban oly méltánytalanul megcsenkített Magyarország ismét megtalálja méltó helyét Európa nemzetei között. A magyarság sohasem feledheti el, hogy az első segítő kéz, az első baráti szó Olaszország felől jött, a fascizmusban újjászületett hatalmas Olaszországból, amely, élén dicsőséges vezérével, megértette Magyarország létérdekeit s méltányolta az olasz-magyar rokonszenvnek nagy történelmi hagyományait. Erre a mély történelmi összeforrottságra célzott a Duce az olasz-magyar barátsági szerződés megkötésekor mondott beszédében is, amikor a következőket mondotta: »A természet és a történelem mélységes kötelékeket teremtett az olasz és a magyar nemzet között. Ez a barátság igen régi keletű... és az idő multával egyre jobban megerősödött. Valahányszor a két ország nehéz pillanatokot élt át, mindig testvérileg egymás mellett állottak. Ma Olaszország egészen közel érzi magához a magyar nemzetet, amely érintetlenül fenn tudta tartani régi erényét és amely oly szívós élniakarásról tett tanúságot és jobban mint valaha, örömmel és bizalommal látja Magyarországot az őt jogosan megillető jobb jövő felé haladni«.

Ezeket az őszintén átérzett nyilatkozatokat, amelyeket a magyarság soha nem múló hálával zárt szívébe, újabb megnyilvánulások követték: elég ha utalunk a Ducenak a szenátusban Magyarország igazsága mellett mondott, 1928 június 5-i nagy beszédére; az 1929-ben Budapesten és Bresciában tartott Monti-émlékünnepre, amikor a Duce a Forum Romanum egyik szép oszlopát ajánlotta fel a magyar nemzetnek; az 1932-ben Magyarországnak ajándékozott »Giustizia per l'Ungheria« nevű repülőgépre, valamint Gömbös Gyulának számos római látogatására, amelyek az 1934 elején létrejött nagyfontosságú római jegyzőkönyvekhez vezettek. Ezt követte egy évvel később az olasz-magyar kultúregyezmény, amely áldásaiban azóta is részesíti mindkét nemzetet, valamint *politikai síkon Mussolininek 1935 áprilisában mondott nagy beszéde, amelyben Magyarország fegyverkezési egyenjogusítását támogatta*. Ennyi nemes megnyilatkozás után természetes volt, hogy Magyarország akkor is kitartott az olasz nemzet mellett, amikor az abesszin kérdésben Itália az egész világ népszövetségi koalíciójával szemben találta magát. Magyarország *nem szavazta meg a gazdasági szankciókat* s a szankciók megbuktak, amivel a magyar külpolitika fényes igazolást nyert. A következő évek során Horthy Miklós kormányzó olaszországi és Viktor Emánuel király és császár magyarországi látogatása még szorosabbra fűzték a magyar-olasz testvériséget, amely az 1936-ban összekovácsolt Berlin-Róma tengelyhez igazodva fejlődésének új, s még termékenyebb szakaszához érkezett.

A legutolsó évek eseményei még mindnyájunk eleven emlékében élnek s így nem kell részletesen bizonyítanunk, mily hálára kötelezték a magyar nemzetet előbb Mussolini északolaszországi be-

szédei, majd a bécsi döntőbíróság két ítélete, amikor Ciano gróf és Ribbentrop előbb Felsőmagyarország magyarlakta területeit juttatta vissza Magyarországnak, majd Észak- és Keleterdély visszacsatolását tette lehetővé. Ezen új eredmények, amelyekhez a felelős magyar államférfiaknak, gróf Teleki Pálnak, Csákynek és Bárdossynak olaszországi utazásai járultak, felbonthatatlanná fűzték az olasz-magyar testvériséget, amely immár nemcsak a távolabbi történelem, de egyszersmind a közelmúlt nagyszerű közös sikereire is visszatekinthet.

Ma, amikor a háromhatalmi egyezményhez elsőnek csatlakozott Magyarország nagy barátainak oldalán küzd a bolsevista veszedelem végleges elhárítása s az európai rend megvalósítása érdekében, az olasz-magyar viszonyt a közösen ontott vér áldozata szenteli meg. S emellett Rómában, Bolognában és más olasz városokban tanuló magyar ifjaink állandóan magukba szívják Itália örök szellemét, ősi egyetemek csarnokaiban ülnek, mint egykor Janus Pannonius s nálunk Magyarországon négy egyetemi tanszék s az Istituto Italiano di Culturá-nak az egész országot átfogó hálózata ontja folyton ifjú fülekbe és szívekbe Dante nyelvének csodálatos varázsát. S a latin kultúrától áthatott magyar lélek minderre végtelenül fogékony: az olaszországban az ősi Róma méltó utódjait látja s napjainkban egyszerre éli át a művelődésben Korvin Mátyás, a harcmezőn pedig az olasz-magyar szabadsághősök nagyszerű hagyományait. E kettős hagyomány: a Könyv és a Kard együtt vezet mindkét népet az új európai rend és a méltán megérdemelt szebb jövő felé.

ULLEIN-REVICZKY ANTAL